

**Емпатійність як провідна цінність у духовній спадщині митрополита
Андрея Шептицького**

*Нехай нині умру, – нехай у вічності не зазнаю щастя,
нехай відлученим буду від Христа – коби лише
Ви, браття Мої по крові, були спасенні.
Митрополит Андрей Шептицький*

Постановка проблеми. В Україні сьогодні є видрукованою значна кількість праць і митрополита Андрея Шептицького, й авторів, які віддають належну шану цьому “князю української церкви”, “українському Мойсееві”, “брату й захиснику справедливості, доброчесності”, “світочу любові і добра”... Слід сказати, що усі ці епітети на адресу Митрополита є справедливими, точними, характерними, але вони навіть у всій своїй сукупності не можуть повною мірою прикметно окреслити його життєдіяльність, величну постать у сьайві, покликанні служіння Богові і людям. Як справедливо писав кардинал Йосип Сліпий, один із кращих учнів Андрея Шептицького: “... Митрополит був святим Божим знаряддям, вірним окличником і апостолом Христовим” [1]. Найвищу оцінку особистості Андрея Шептицького давали не лише його учні, а практично усі, хто бодай хоч раз із ним спілкувався. Наприклад, Курт Левін із захопленням писав, що зустрітися з такою людиною як Шептицький – це як торкнутися зірок і надихнутися цією подією... Це промінь гуманності у найкращому прояві, промінь релігії та віри в найсильнішому їх втіленні. Відомий історик Володимир Дорошенко засвідчував, що Митрополит був надзвичайно приступний і тактовний у поведінці з людьми, ніколи не вивищувався перед нижчими від себе, нікому не давав відчутти вищості свого роду, становища і освіти, а двері його були відкриті для кожного, хто бажав його бачити і з ним говорити. Ми б сказали, що двері були відкриті тому, що відкритим було його серце. Його душа вмщувала стільки справжньої любові до людей, що це справді – подиву гідно.

Метою статті є аналіз вияву емпатії у життєдіяльності митрополита Андрея Шептицького.

Основний зміст викладу матеріалу.

Емпатія (грець. *empathia* – співпереживання) – осягнення, розуміння емоційного стану, проникнення-відчуття в переживання іншої людини. Термін “емпатія” одним із перших у науковий обіг ввів Е. Тітченер, поєднуючи ідею симпатії з теорією вчуття Е. Кліффорда і Т. Ліппса. Виокремлюють *емоційну емпатію*, в основу якої накладається механізм *проекції* і наслідування моторним та адекватним реакціям іншої людини; *когнітивну емпатію*, яка базується на інтелектуальних процесах (порівняння, аналогії та ін.), і *предикативну емпатію*, яка виявляється як здатність людини передбачувати афективні реакції іншого в конкретних ситуаціях. В якості особливих форм емпатії виокремлюють співпереживання – переживання об’єктів тих же емоційних станів, які відчуває інша людина, через ототожнення з ним і співчуття – переживання власних емоційних станів з приводу почуттів іншого. Важливою характеристикою процесів емпатії, що є відмінною від інших видів розуміння (ідентифікації, прийняття ролей, децентрації і т. ін.), є слабкий розвиток рефлексивної складової, замкнутість в межах безпосереднього емоційного досвіду. Науковцями встановлено, що емпатійна здатність індивідів зростає, зазвичай, із зростанням життєвого досвіду. Емпатія легше реалізується у випадку подібності поведінкових й емоційних реакцій суб’єкта [17, с. 463-464]. Академік С. У. Гончаренко наголошував, що процес емпатії є в основному інтелектуальним за своїм змістом [2, с. 116]. Натомість у сучасній науці все частіше використовується поняття “емоційний інтелект”, який підкреслює нерозривну єдність почуттєвого й інтелектуального аспектів щодо вияву емпатії.

На наше переконання, саме сплав емоційного інтелекту уможлилював митрополиту Андрею Шептицькому максимально реалізувати у своїй життєдіяльності внутрішню емпатійна культуру, потенціал якої був справді дивовижним. Характеризуючи світогляд, вчинки, поведінку Андрея Шептицького саме на цей бік проблеми звертали свою увагу Анатоль Базилевич, Степан Баран, Іван Бура, Михайло Гринчишин, Любомир Гузар,

Володимир Дорошенко, Кирило Королевський, Василь Лаба, Тихон Лещук, Олена Паскевич, Юрій Перейда, Григорій Прокопчук, Євген Сверстюк, Йосип Сліпий, Володимир Стернюк, Марія Схювер, Густав Цвенгрош, Лонгин Цегельський та багато ін.

Емпатія, як свідчить життя і творчість Андрея Шептицького, усвідомлювалася й реалізовувалася за трьома основними напрямками: на рівні свідомості, діяльності і відносин.

Вияв емпатії на рівні свідомості. Ще будучи підлітком й інтуїтивно відчувши Боже покликання – служити українському народові, українській греко-католицькій церкві Андрей Шептицький жодного разу йому не зрадив. З кожним днем, роком, інтуїтивне відчуття все сильніше охоплювало його свідомість, заповнювало світогляд. Яких страждань, випробувань це коштувало і юному Андрею, і його батькам, близьким – важко уявити. Батьки, коли син оголосив про своє бажання, свій намір – були просто приголомшені. Мати – графиня Софія Шептицька у книзі спогадів “Молодість і покликання отця Романа Шептицького”, присвяченій молодим рокам сина писала: “А там... у тиші монастирських мурів, під покровом Найсвятішої Діви, ... моє хлоп’я молиться: “Господи, чого бажаєш, щоб я вчинив? А Господь відповідає йому в душі голосом без слів якого людське ухо не чує, але серце розуміє: “Покинеш батька й матір, братів і свій дім, покинеш обряд, який виховав тебе для мене ... і підеш до нового життя, до чужих людей ... Твої найближчі будуть здвигати раменами й називати тебе шаленим, а мати над тобою плакати буде, і в її плачу покинеш її, але підеш, бо Я тебе кличу ...” [7, с. 33].

Отже, вибір Божого Провидіння упав на Романа, йому Всевишній задумав дати особливе завдання, і тому потрібно було, щоб у нього була саме така мати, яка б зрозуміла його, підтримала його і співпереживала разом з ним. Поволі до цього співпереживання долучився і батько. Натомість далеко не всі оточуючі правильно зрозуміли вибір Романа. Як пізніше писав о. Василь Лаба: “Не все українське громадянство поставилося зразу з таким довір’ям до Митрополита Андрея, на яке він, вступаючи на Галицький митрополичий престол,

заслуговував би хочби тому, що вже мав за собою десяток років відданої праці для української Церкви і для українського народу. Ці вислови недовір'я відзивалися з усіх кутків. Митрополита Андрея посуджувано, що він не з переконання визнав себе українцем, що він в українській Церкві шукає для себе кар'єри, а для свого шляхетського роду – слави. Куди більше кривлячи було підозріння Митрополита Андрея в тому, що він, мовляв, на те визнає себе українцем, щоб служити польській справі – грати роль відомої постаті з поеми польського поета А. Міцкевича Конрада Валенрода” [3, с. 45-46]. Далі автор пише: “Коли Митрополит Андрей заходився поволі ліквідувати москвофільство, згуртованими у двох їхніх Львівських твердинях – Народному Домі і Ставропігії, та задержуючи етимологічний правопис в урядуванні Львівської Консисторії, його посуджувано навіть про симпатії до москвофільства. Всі ті вияви недовір'я боліли, але не знеохочували Митрополита. Митрополит Андрей держався Євангельської засади: Благословіть тих, що вас лихословлять! Своєю благородністю і великодушністю, простимістю і ввічливістю, він осягав більше, як обороною” [3, с. 45].

І справді, усі свідомі українці, побачивши самовіддану і послідовну працю Митрополита Андрея для українського народу, відкинули будь-який сумнів і вважали Митрополита не лише щирим українцем, а й духовним провідником українського народу. Навіть люди, що не ставилися прихильно до Церкви, ставилися до Митрополита Андрея з найбільшою пошаною за його народну і культурну працю та його величезну людяність.

Андрей Шептицький вважав: для того, щоб люди могли співчувати один одному, розуміти один одного, допомагати один одному, вони повинні підніматися на вищий щабель свідомості і самосвідомості. “Очевидно, чим більше дбатимемо про обрядові традиції нашого народу, тим сильніше треба нам буде працювати над тим, щоб дати тому народові католицьку свідомість, то є свідомість належності до вселенської Церкви ...” – писав Андрей Шептицький [15, с. 102]. Несвідома людина чинить зло і проти Бога, і проти

інших, і проти себе. З болем він говорить про те, що є люди, які настільки несвідомі, і настільки втратили віру, що навіть в урочисту хвилину всенародних молитов приходять у наші храми, щоб осквернити їх, щоб святощі наші топтати. “З храму Божого і з храму молитви роблять арену крикливих і нерозумних політичних демонстрацій, якими зневажають Всевишнього й ображають християнські почуття свого народу” [11, с. 47]. Гуманістична спрямованість емпатії митрополита Андрея Шептицького дозволяє йому гостро засуджувати тих, хто грубо порушує першу Божу заповідь: “Не убий!” Даючи оцінку факту вбивства директора школи І. Бабія він розцінює це як тероризм й наголошує: “Бо ми від літ стверджували й стверджуємо й не перестанемо повторювати, що злочин є завжди злочином, що святій справі не можна служити закривавленими руками. Не перестанемо твердити, що хто деморалізує молодь, той злочинець і ворог народу” [9, с. 30].

Сьогодні важко зрозуміти провідників православної церкви Росії, які не те, що не засуджують тероризм, а, навпаки, освячують його. Безсумнівно, що рано чи пізно їм не уникнути Божого покарання, але нині це яскраве свідчення низького рівня їх свідомості, безкультур'я, браку емпатійності, поваги до великого українського народу.

Вияв емпатії на рівні діяльності. Емпатія Митрополита Андрея Шептицького носила дієвий характер. Як відомо, стан Галичини за час митрополії Андрея Шептицького був надто тяжким. Людину праці переслідували постійні злидні, хвороби, політичне і юридичне безправ'я, неосвіченість тощо. Усе це лягало тяжким каменем на серце духовного провідника галичан, він постійно переживав, що не завжди може зарадити такому станові, допомогти. Хоча допомога його була вражаючою. З метою економічного розвитку краю Андрей Шептицький заснував у Львові два банки, дбаючи про те, щоб вони кредитували селян на вигідних умовах; підтримував фінансово діяльність кооперативних спілок; брав активну участь у розвитку нафтового промислу; вклав кошти на виробництво художнього скла; мав надію на побудову кількох фабрик, які могли б дати працю багатьом галичанам;

надавав значну підтримку кондитерській фірмі “Фортуна нова”, якою керувала Клементина Авдикович – перша жінка, що відгукнулася на заклик “Творім український промисел”; 1929 р. вклав 4.000 доларів у спілку, яка мала проводити видобуток золота на о. Суматрі і уповноважив свого фінансового радника Яна Ван Хенгеля займатися цією справою.

Митрополит часто дарував різним організаціям нерухомість. Наприклад, у с. Зарваниця (Тернопільська область) було куплено 1.130 моргів землі, частину якої передано для монастиря студитів, другу – під сиротинець.

Ще перебуваючи на посаді єпископа Станіславівського о. Андрей Шептицький почав будівництво семінарського корпусу, розгорнув допомогу бідним і ув’язненим, відвідував в’язниці, шпиталі, підприємства. 1901 р. він обдарував свою першу Єпархію царським подарунком – бібліотекою, що нараховувала близько чотирьох тисяч книжок (багато цінних стародруків); зобов’язався також платити щорічно 1.200 крон на утримання і збільшення бібліотеки.

Загалом благодійна діяльність Андрея Шептицького була неперевірною, щедрість особистих пожертв неймовірною. З його ініціативи і на його кошти у Львові побудовано Народну лікарню для надання безкоштовної медичної допомоги усім мешканцям Галичини, незважаючи на віросповідання й національність. Створив у Львові Богословську академію, Українську мистецьку школу, де директором був Олекса Новаківський, а сам митрополит викладав історію мистецтва.

Дав західноєвропейську освіту кільком поколінням художників, серед яких Модест Сосенко, Михайло Бойчук, Іван Северин, Микола Федюк, Степан Луцик, Марія Карп’юк та ін.

Закупив будівельний майданчик і подарував для спорудження українського університету у Львові. Відкрив першу українську фахову господарську школу в західній Україні. Щороку своїм коштом утримував 20 юнаків і 20 дівчат, допомагаючи їм здобувати освіту. У вересні 1917 р. на честь його повернення з ув’язнення львів’яни зібрали 312 тисяч крон і заснували

фонд імені митрополита Андрея Шептицького для допомоги українським сиротам. У купленому митрополитом будинку заснували “Дитячі ясла”, з його ж ініціативи відкрили “Порадню для матерів”.

1921 р. серед дітей поширилася епідемія трахоми. За браком приміщень ізолятор влаштували в митрополичих палатах. І цей перелік благодійної діяльності митрополита Андрея Шептицького можна значно продовжити. Але ще раз хочеться підкреслити: емпатія справжнього Божого провідника українського народу не була споглядально-абстрактною, вона була дієвою, конкретною. Митрополит вважав потребою і своїм обов’язком відгукнутися на чужу біду. Наприклад, під час майже тотального безробіття в Галичині він звертається до священників про допомогу. У своєму зверненні він пише: “Дістаючи нараз листи убогих і безробітних, що в мене просять помочі, посади, праці, – мушу завжди відчувати біль і смуток, коли не можу їх вдоволити... Мусимо найти спосіб помочі безробітним і вбогим, що в наших часах так незвичайно багато терплять... На перший початок сам буду служити малою лептою для безробітних” [12, с. 33-34].

Яким то був потрібним приклад Митрополита для священників на той час, і яким актуальним він залишається сьогодні, коли Україна переживає не лише гостру кризу, а й неоголошену війну, яку нав’язала нам Росія.

Вияв емпатії на рівні людських відносин. Митрополит Андрей Шептицький сповнений людської доброти, шляхетності, справжньої любові не лише до своїх рідних, близьких, вірних й усіх людей, незалежно від їх віри і національності. Він неодноразово наголошував, що вся сила і мудрість людини в щирій любові, християнському ставленні один до одного [12, с. 34]. З метою єдності українського народу, його культурного розвитку Митрополит провадив величезну екуменічну діяльність. Справу з’єднання церков вважав святою, а єдність людей сприймав як дарунок із неба, за який варто молитися все життя. Прагнув не лише об’єднати українців в одній Христовій Церкві, але й людей усього світу – в єдине Тіло Христове. Він листувався з православними ієрархами, налагоджував міжцерковні взаємини, обговорював надконфесійні

моделі церковної єдності. Пропагував ідею єдності де лише міг, виступав із проповідями в Бельгії, Франції, Голландії, Канаді, Сполучених Штатах Америки, Росії, Італії, Англії та інших країнах, брав участь у міжконфесійних Велеградських конгресах. Однак його починання наче випереджали час, бо не отримали такої підтримки, яку могли б мати в час розквіту екуменічного духу.

Наскільки актуальною сьогодні є ця проблема українців перед лицем ворогів внутрішніх і зовнішніх – надто очевидно. Тут великий мислитель, провідець виходив із пріоритету загальнолюдських цінностей. Не переставав наголошувати: “Чим щось загальніше, тим більш Боже... Тому стараймося в наших молитвах про якнайширші поняття, як найбільше загальні поняття” [10, с. 76].

Гуманність світогляду Андрея Шептицького, його глибоко християнська позиція переконливо виявилася у ставленні до євреїв під час Другої світової війни. Коли почалися тотальні переслідування євреїв, то саме до нього звернулися євреї про допомогу. 76-літній Шептицький тоді вже не міг сам ходити, однак виявив велике серце, співпереживання, велику мужність. Спостерігаючи небачене насильство він писав листи до Гімлера та Гітлера. У листі до Папи Пія XII різко засуджував фашистську, нелюдську систему, яка пожирає і чужих, і своїх. Фашизм – це божевільний національний шовінізм, це – монстр, який виявляє ненависть до всього, що є чесним і справедливим. Вірним наказував дотримуватись Божих законів у пастирських посланнях “про милосердя” та “Не убий”. Послання “Не убий” у листопаді 1942 р. було прочитано у 4500 церквах, монастирях, школах. Шептицького не лякало те, що німці розстрілювали кожного, хто насмівся допомагати євреям, переховував їх і в монастирях, і навіть в митрополичих палатах.

Емпатію у людських відносинах Шептицький виявляв і на одиничному (особистісному) рівні. Таких прикладів є незчисленна кількість. Наведемо лише декілька. Коли Холмський православний єпископ Євлогій (під час Першої світової війни) у своєму пастирському листі закликав вірних галичан переходити до Московської православної церкви, то Андрей Шептицький

виступив проти такої пропаганди. Йому не бракувало мужності боротися за своїх вірних, за греко-католицьку церкву перед виявами насильства з боку Росії. Він добре знав, що це може закінчитися його арештом. Так воно невдовзі і сталося. Шептицькому довелося “відвідати” і Нижній Новгород, і Курськ, і Суздаль, і Ярославль... Тим часом ситуація змінилася, Андрея Шептицького було звільнено, він повернувся на свій пост до Львова, і зрозумів, вибачив Євлагія, допомагаючи йому не лише морально, а й матеріально.

Показовою у цьому плані була і ситуація, пов’язана і з Іваном Франко. Це повчальний приклад взаєморозуміння представників еліти аристократичної і демократичної, який мистецьки описав у своєму художньому творі Левко Різник [5].

Франко, як відомо, був старшим від митрополита майже на 10 років. Він був уже знаним у Галичині діячем, коли до української Церкви і нації повернувся граф Шептицький. Ця подія була несподіваною, і незвичайною (про що йшлося вище). Але вона була не єдиною. Наприкінці XIX ст. так зробили спольщені шляхтичі Володимир Антонович, Тадей Рильський, Борис Познанський. На рідну землю повернулися і зросійщені вихідці з дворян: Микола Лисенко, Михайло Старицький, Михайло Драгоманов та ін. Після опублікування першого пастирського послання митрополита Франко швидко написав рецензію, високо оцінивши те, що написано воно живою мовою, а не такою високопарною, до якої звикло духовенство. Не обійшлося і без прискіпливої критики, характерної для Каменяра. Втім цим не відштовхнув, а навпаки, зацікавив Шептицького і той відвідав його вдома. Пізніше дочка Івана Франка – Анна у своїх спогадах писала, що це було для сім’ї видатного письменника знаменною подією. Ця зустріч глави УГКЦ і “безбожника” Франко засвідчила те, що обидва мислили загальноукраїнськими і загальносвітовими категоріями. Обидва вболівали за долю народу, якому наполегливо і щиро дарували талант, знання, розум, працю. На плечі обох Бог поклав тяжку ношу української долі, і вони, сповна усвідомлювали своє покликання і відповідальність, несли її гідно і терпляче.

Зі спогадів сучасників довідуємося, що коли Львів відзначав 40-річчя діяльності Франка, то саме митрополит вивів його на сцену оперного театру і привітав теплими словами. Якби він був у Львові, коли помирав Іван Франко, мабуть жодних проблем зі сповіддю у поета не виникало б. Через рік, коли в Києві Анна Франко звернулася до митрополита з проханням відправити панахиду за батьком, він не лише відправив, а й сказав промову про Каменяра, засвідчивши глибоке усвідомлення значення і ваги цього геніального українця.

І Андрей Шептицький, і Іван Франко були справжніми лицарями Духа, вони своєю гігантською працею, як ніхто в Західній Україні, дбали про добробут українського народу, його культуру і мистецтво. Шептицький наголошував, що занепад культури будь-якого народу та її творчої сили – це більша трагедія, як упадок держави, яка є лише найважливішим засобом для розвитку культури. На жаль, не завжди воно так буває, яскравим доказом чому є сучасна ситуація в Україні.

Андрей Шептицький розумів, що лише той народ, який зберіг свою культуру, мистецтво, традиції, обряди, звичаї, зберіг їх внутрішній потенціал, знайде в собі сили протистояти чужинцям і зберегти свою ідентичність.

Усе життя митрополит Андрей Шептицький збирав твори мистецтва. Заснував Національний музей у Львові, де збережено понад 140 000 пам'яток, які ілюструють розвиток українського образотворчого мистецтва майже тисячолітнього періоду. Серед них понад 4 000 іконописних творів – найбільша у світі збірка ікон XIII-XVIII століть. Мистецтво, культура роблять відносини між людьми різних націй, віросповідань піднесеними, гуманними, вони сприяють утвердженню Добра, Любові, справжньої емпатії, довіри і щирості.

На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Митрополит Андрей Шептицький розглядав емпатію як вищу людську цінність.

2. Видатний мислитель, релігійний культурно-освітній діяч України Андрей Шептицький реалізував емпатійну культуру у своєму житті засобом гуманної свідомості і самосвідомості, активної діяльності й утвердження

щирих, добрих людських відносин, які вибудовуються на християнських засадах.

Література:

1. Вступне слово блаженнішого патріарха Йосифа / Митрополит Андрей Шептицький. Твори (морально-пасторальні). – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – VII.
2. Гончаренко С. У. Емпатія / С. У. Гончаренко / Український педагогічний словник /. – Київ : Либідь, 1997. – С. 116.
3. Лаба Василь. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги / Василь Лаба /. – Люблін : Свічадо , 1990. – С. 45-46.
4. Королевський Кирило. Митрополит Андрей Шептицький / Кирило Королевський / Вид. 2-ге, випр. – Львів : Вид-во “Свічадо”, 2014. – 512 с.
5. Різник Левко. Поет і владики: Роман-есей / Левко Йосипович Різник /. – Львів: Світ, 2008. – 376 с.
6. Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.VII/1899-7/IX/1901). – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – 276 с.
7. Шептицька Софія з фредрів. Молодість і покликання отця Романа Шептицького / Софія Шептицька / . – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – 154 с.
8. Шептицький Андрей. За єдність святої віри, церкви і нації. Пропаганда відступства (Письма послання Митрополита Андрея) / Андрей Шептицький /. Львів : ПРДК “Поліграфіст”, 1991. – 40 с.
9. Шептицький Андрей. З нагоди вбивства бл. п. директора І. Бабія / Андрей Шептицький / Твори (морально-пасторальні). – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – С. 30-31.
10. Шептицький Андрей. Молитви про добрих настоятелів / Андрей Шептицький / Твори (морально-пасторальні). – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – С. 74-76.

11. Шептицький А. Національна річниця / Андрей Шептицький / Твори (морально-пасторальні). – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – С. 46-47.

12. Шептицький Андрей. Поможем безробітним (до священників) / Андрей Шептицький / Твори (морально-пасторальні). – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – С. 33-37.

13. Шептицький Андрей. Правдива віра / Андрей Шептицький / . Львів : Свічадо, 1990. – 52 с.

14. Шептицький Андрей. Твори (аскетично-моральні) / Андрей Шептицький /. – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – 494 с.

15. Шептицький Андрей. Твори (морально-пасторальні) / Андрей Шептицький /. – Львів : Монастир Монахів Студійського Уставу, видавничий відділ “Свічадо”, 1994. – 548 с.

16. Цвенгрош Густав. Апостольський Престол і Митрополит Андрей Шептицький / Густав Цвенгром /. – Львів : Свічадо, 1990. – 32 с.

17. Эмпатия / Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 20е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – С. 463-464.